

בין מדים למידות

בפרשת תצווה קוראים אנו על עשיית בגדי השרד לכהנים. על רקע זה עולות לפנינו שתי שאלות המלוות אותנו בצורה מודעת או בלתי מודעת: מהם בגדים? מה משמעותם הסמלית בתודעתנו ובתרבותנו? כדי להשיב על שאלות אלו אקרא לעדות את השפה העברית שהרבתה להשתמש בבגדים בהשאלה, כמטפורה. כפי שנראה, היא עשתה זאת בשתי דרכים מנוגדות.

מצד אחד, הסתכלה השפה העברית על הבגדים כחפצים העלולים להסתיר. כך למשל ציירה לנו העברית במילים 'בגידה' ו'מעילה', שתי תמונות של בני אדם המסתירים את מהותם האמיתית באמצעות 'בגד' או 'מעיל'. הבגדים הם 'כסות', מאפשרים רמאות, ועל כל פנים, מיקוד בשולי והסחת הדעת מהעיקר. מכאן הביטוי הפילוסופי המקסים אותנו במשמעותו החיובית: 'הפשטה'. הדרך לתבונה ולמדע עוברת דרך ההפשטה, הורדת לבושי החושים והדמיון המערפלים את תפיסתנו השכלית.

אולם, בציורים אחרים בהגות היהודית, הפילוסופית והמיסטית, פוגשים אנו השאלה הפוכה: החומר לובש צורה ופושט צורה. הצייר "מלביש" צורה על הבד, הפסל "מלביש" אותה על גוש השיש. החומר כשלעצמו ערום ומצפה לצורה. דווקא היסודות התבוניים, נראים כלבושים על מצע חומרי.

נשמות ערטילאיות

בעקבות דבריו של רבי יוסף דב סולובייצ'יק במאמרו 'עלי תאנה וכתנות אור' (ימי זיכרון, 199 וא"י) חושב אני ששתי הסתכלויות אלו, באו לידי ביטוי בשתי ההתייחסויות לבגדים שבפרשת בראשית. בעקבות החטא מגלים אדם וחווה את מעמדם: "וַיִּדְעוּ כִּי עִרְמָם הֵם וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת" (בראשית ג, ז). בצדק נתפסים עלי התאנה בשימוש השפה כניסיון נואל ואולי נלעג לכסות ולהסוות את המעשה הרע שנעשה. כנגד זאת בשעת הגירוש מגן העדן מכין הקב"ה "לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתָנֹת עוֹר וַיְלַבְּשֵׁם" (ג, כא). כותנות אלו אינן נועדות להסוות אלא לתקן את החטא. רבי מאיר פיתח רעיון זה עוד יותר. בספר התורה שלו, רשם הוא על יד הפסוק הנ"ל תוספת: 'כְּתָנֹת אֹר' (בראשית רבה כ, כא). המקובלים הסבירו ביטוי זה. הגוף עצמו אינו אלא לבוש לנשמה, לבוש שהוא הכלי הראשון והראשי לפעולתנו בעולם. כך קוראים אנו ביזוהר', ספר היסוד של הקבלה (פרשת יתרו, ח"ב עו ע"א, בתרגום עברי): "כאשר נברא האדם מה נאמר בו? "עור וּבָשָׂר תִּלְבְּשֵׁנִי" (איוב י, יא). אם כך, האדם מהו? שמא תאמר שאינו אלא עור ובשר, עצמות וגידיים? לא כך! אלה אינם אלא מלבושים בלבד. כלים המה לאדם ואינם אדם. וכאשר

האדם מסתלק לעולמו, מתפשט הוא מאלה הכלים שלבש". לפנינו אחדות מסתורית בין הנפש לגוף, מבנה מופלא המשקף באופן סמלי את הקוסמוס כולו. ואף על פי כן, עלינו להבחין בין האני הפנימי, האדם הנסתר, למבשו - 'כתנות עור'. הגוף הוא ישות גשמית. לא כך הגוף שבעולם הבא, שהוא בבחינת 'כתנות אור'. ראשיתה של תמורה זאת מעורר ליאורי, התממשה במשה בהר סיני (שמות לד, ל): "כִּי קָרַן עוֹר פְּנִיּוֹ".

דורנו חוגג את הערום, הנראה לו ככרטיס הכניסה לגן העדן. הוא רגיש לרמאות שבעלי התאנה, אך אינו מסוגל להבין את התיקון שבכותנות, בדיוק כשם שאין הוא מסוגל פעמים רבות מדי, להיזהר בפני סכנות שיזוף היתר. הוא אינו מבין שה'אחר' אינו רק גופו המתגלה לפני, אלא כדברי הזוהר, מישוהו המסתתר בתוך מלבושיו. וייתכן שבצורה פרדוכסלית, בעקבות התאוה האנושית שאיבדה כל בקרה, אנו חייבים לכסות את הגוף כדי שנצליח למתן את המסחור בגוף, ולהתקשר לאני הפנימי המסתתר בתוך הזולת. אכן, גם הגוף המקסים והמכשף עלול להיות רק עלי תאנה. על פי רוב, כשהאדם יבין זאת, זה כבר מאוחר מדי.

לא רק הגוף, גם הנשמה חייבת להתלבש. זהו הסוד של נבואת ישעיהו (סא, י): "שׁוֹשׁ אֲשִׁישׁ בְּה'... כִּי הִלְבִּישְׁנִי בְּגָדֵי יֵשַׁע מְעִיל צְדָקָה יַעֲטֶנִּי". המקובלים קראו ללבוש זה 'חלוקא דרבנן', החלוק, המלבוש שהאדם אורג מחוטים רוחניים, שהם מעשי הצדקה והישועה - הניצחון על היצר הרע. האדם חייב לסיים את אריגתו לפני מותו. הכישלון במשימה זאת בוטא בדבריו של אדם בעקבות החטא: "אֵת קִלְדָּ שְׂמַעְתִּי בְּגֹן וְאִירָא כִּי עִירַם אֲנֹכִי". מדברות כאן ה'נשמות הערטילאיות', הערומות, שלא הצליחו לארוג בחייהם את הלבוש לו הן כה זקוקות.

הסירו הבגדים הצאים

המשנה (יומא ז, ה) מסכמת לנו את פרשת בגדי הכהונה. הכהן ההדיוט משמש בארבעה בגדים: "בְּכִתְנֹתַי וּמְכַנְסִים וּמְצַנְנֹת וְאַבְנֵט. מוֹסִיף עָלָיו כֹּהֵן גְּדוֹל, חֶשֶׁן וְאַפֹּד וּמְעִיל וְצִיץ...". האמורא הארץ-ישראלית ר' ענני בר ששון, הציע מעין פרשנות סמלית לבגדי הכהונה (זבחים פח ע"ב). את דבריו פיתח בפירושו לפרשתנו, המלבי"ם, רבי מאיר ליב בן יחיאל מיכל (1809-1879). לפי ר' ענני בגדי הכהונה באים לכפר, ואולי לנטרל, את המידות הרעות. בגדי הכהן ההדיוט מסמלים את המאבק נגד חטאי היסוד המאיימים על כל אדם: המכנסים מכפרים על התאוה המינית הבלתי מבוקרת. הכתונת - על יצר האלימות והתוקפנות הבא לידי ביטוי בסיפור יוסף: "וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכִּתְנֹתַי בְּדָם..." האבנט מכפר על הרהורי הלב, החמדה המסתתרת בתהומות הנפש. המצנפת, ונציגתה הצנועה לדורות, הכיפה, באה לרמוז על המאבק נגד גסות הרוח. בגדי הכהן הגדול מתייחסים לחטאים ה'מעודנים' של האליטות. האפוד, הוא ניגוד לעבודה זרה, אף המתוחכמת והעדינה, ואולי אף זאת בו האדם עובד את עצמו. המעיל רומז ללשון הרע ולחטאי השפה. החושן

הוא סמל למאבק נגד העוול הנעשה במשפט, ובשפיטתנו את הזולת. הציץ שענד הכוהן הגדול במצחו – כיפר על עזות פנים, על הנרקיסים המאיים על המנהיגים.

המלבי"ם מעיר שבגדי השרד החיצוניים נקראים 'מדים', ומלבושי הנפש - 'מדות'. ייתכן ומאחוריהם שורש משותף, הצורך למדוד, את הבגדים ואת תכונות הנפש כדי לדאוג לשיווי משקל הרמוני. מעבר לשיתוף הלשוני, יש בין המדים למידות ניגוד, הבא לידי ביטוי בתוכחתו של ישעיהו (א, טו): "וּבְפָרְשֵׁיכֶם כְּפִיכֶם אֲעֲלִים עֵינֵי מַכֶּם... וְדִיכֶם דָּמִים מְלֹאִי". ברכת כוהנים אסורה לכהן ששפך דם. ואף על פי כן, יש משהו מוסרי במדים. הם באים להורות שהמלחמה איננה מהות האדם אלא רק לבוש, תפקיד, שלדאבוננו הופך פעמים רבות הכרחי. המדים הם גם סמל למגבלות שהמידות שמות בפני הכוח הצבאי והפגיעה המיותרת. הם הביטוי העליון להבדל שבין המלחמה הטרגית לטרור הארור.

המידות הם המדים של האדם במאבק המתרחש בזירה העמוקה ביותר של עולמו הפנימי. ללא המידות הופכים המדים לבגדים צואים, המלוכלכים ברצח, ניצול, התעללות ואונס. זוהי המשמעות של מחזה זכריה (ג, ג-ז) על המשפט המתרחש בשמים. על הרקע ההיסטורי והביוגרפיה של נבואה זאת אין אנו יודעים מאומה, ולמרות זאת היא מובנת לנו בהיותה השלמה לפרשת תצווה: "וַיְהוֹשֻׁעַ", הכוהן הגדול, ש"הָיָה לְבָשׁ בְּגָדִים צֹאִים" עומד למשפט בפני בית דין של מעלה. השטן - הקטגור, והמלאך - הסנגור, התמודדו על גורלו. והקב"ה פסק: "הִסִּירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעֲלֵיוֹ". ואל יהושע הוא אומר: "רְאֵה הֲעִבְרָתִי מֵעֲלִידָה עֹנֶדָה וְהִלְבַּשׁ אֶתְךָ מִחֻלְצוֹת", את מכנסי הכהונה הטהורים. ואכן "וַיִּשְׂימוּ הַצֹּנִיף הַטָּהוֹר עַל רֹאשׁוֹ וַיִּלְבָּשֵׁהוּ בְּגָדִים", את יתר בגדי הכהונה. המחזה מסתיים באזהרה המופנית אל הכוהן. הוא ינצל "אִם בְּדַרְכֵי תִלְדָּה וְאִם אֶת מִשְׁמְרָתִי תִשְׁמֹר וְגַם אֶתְּךָ תִּדְּוֹן אֶת בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת חֻצְרֵי". האפשרות להסיר את הבגדים המלוכלכים שעלינו ושבתוכנו היא סוד התשובה שבהתקדמותנו המוסרית. אכן הבגדים הם אחת השפות דרכן התרבות והמוסר מדברים אל תודעתנו.